

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΟΥ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ

Α1

Ασημακόπουλος Απόστολος

Καραταράκης Νικόλαος

Υπεύθυνη καθηγήτρια κ. Μαλκότση Κυράνα

Εισαγωγή

Το ελληνικό αλφάβητο είναι ένα αλφαβητικό σύστημα γραφής που χρησιμοποιείται για την ελληνική γλώσσα από τον 8^ο αιώνα π.Χ. Το ελληνικό αλφάβητο θεωρείται απόγονος του φοινικικού. Επίσης είναι πρόδρομος διαφόρων γλωσσών της Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής, καθώς και της λατινικής και κυριλλικής γραφής. Ακόμη χρησιμοποιείται ως πηγή συμβόλων σε διάφορες επιστήμες. Στην νέα ελληνική αποτελείται από 24 γράμματα ταξινομημένα από το Α ως το Ω κεφαλαία και πεζά. Με τα γράμματα αυτά αποδίδεται ο γραπτός λόγος για την σύνθεση προτάσεων και φράσεων.

Προέλευση του ελληνικού αλφάβητου

Το πρότυπο του ελληνικού αλφαβήτου ήταν κάποια πρώιμη σημιτική γραφή.

Οι Σημίτες επινόησαν γράμματα, με σκοπό να δηλώσουν τα σύμφωνα.

Άλλοι θεωρούν ότι η προέλευση του ελληνικού αλφαβήτου σχετίζεται με το φοινικικό, το οποίο ίσως να γνώρισαν οι Έλληνες από τον 9ο αιώνα, ενώ ταξίδευαν στην ανατολική Μεσόγειο.

Οι Φοίνικες πήραν από τους Αιγυπτίους μερικά γράμματα και με την επεξεργασία τους κατάφεραν να δημιουργήσουν το πρώτο αλφάβητο του γνωστού κόσμου. Αρχικά, αποτελούταν από 22 γράμματα, μεταξύ των οποίων δεν υπήρχαν φωνήεντα και κάθε γράμμα αντιπροσώπευε μια συλλαβή. Έτσι, οι Έλληνες, αφού το πήραν του τοποθέτησαν φωνήεντα, προσαρμόζοντάς το στην ελληνική γλώσσα. Επιπλέον, χρειάστηκε να επινοήσουν και κάποια νέα γράμματα για σύμφωνα που δεν υπήρχαν στα φοινικικά: τα δασέα Φ, και Χ, και το διπλό Ψ.

Τέλος το Ω (ωμέγα), δηλαδή ο μακρός φθόγγος του /o/, δημιουργήθηκε για να διακρίνεται από το Ο (όμικρον).

Έφτασαν έτσι στη δημιουργία της πρώτης πραγματικά αλφαβητικής γραφής, του πρώτου αλφαβήτου, όπου κάθε γράμμα δηλώνει και έναν φθόγγο.

Με το ελληνικό αλφάβητο δημιουργείται, για πρώτη φορά, ένα σύστημα γραφής που παριστάνει όλους τους φθόγγους χωρίς την ελλειπτικότητα του φοινικικού συστήματος αλλά και την πολύ μεγαλύτερη ελλειπτικότητα των παλαιότερων συλλαβικών συστημάτων, όπως ήταν εκείνο της Γραμμικής Β.

Οι αρχαιότερες γνωστές ελληνικές αλφαβητικές επιγραφές χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 8ου αι. π.Χ. (γύρω στο 740-720).

Οι πιο διάσημες είναι δύο:

1. Η επιγραφή του Διπύλου.

Είναι χαραγμένη πάνω σε οينوχόη, ύστερου γεωμετρικού ρυθμού, και βρέθηκε στην Αθήνα το 1871. Η επιγραφή λέει: «Όποιος από τους χορευτές χορεύει πιο ανάλαφρα θα πάρει το βραβείο.» Απ' αυτό συμπεραίνουμε ότι η οينوχόη θα ήταν έπαθλο ορχηστικού αγώνα.

Οينوχόη του Διπύλου 740 π.Χ.

2. Η άλλη επιγραφή είναι χαραγμένη πάνω στο περίφημο «ποτήριον του Νέστορος». Πρόκειται για σκύφο πρώιμου πρωτοκορινθιακού ρυθμού, που βρέθηκε το 1954 στην Ίσκια, δηλαδή στο νησί Πιθηκούσες, στο Τυρρηνικό Πέλαγος στα ανοικτά της Νεαπόλεως.

Στην επιγραφή διαβάζουμε: «Είμαι το γλυκόπιτο ποτήρι του Νέστορα. Όποιος πει από τούτο το ποτήρι, αυτόν αμέσως θα τον κυριέψει ο πόθος της μορφοστεφανωμένης Αφροδίτης.»

Κύπελλο του Νέστορος 740 π.Χ.

Μάλιστα και οι ίδιοι οι αρχαίοι Έλληνες είχαν επίγνωση ότι το αλφάβητο τους βασιζόταν στο φοινικικό και τα γράμματα του αλφαβήτου τα ονόμαζαν **φοινικία** γράμματα. Για την προέλευση του ελληνικού αλφαβήτου από το φοινικικό, μας πείθουν και τα εξής στοιχεία:

- Η μορφή των γραμμάτων του ελληνικού αλφαβήτου είναι παρόμοια και είναι η εξελιγμένη μορφή των γραμμάτων του φοινικικού.
- Η σειρά των γραμμάτων, είναι ίδια με του φοινικικού: άλφα, βήτα, γάμα, δέλτα κλπ.
- Τα ονόματα των ελληνικών γραμμάτων δεν σημαίνουν τίποτε στα Ελληνικά, ούτε ετυμολογούνται από την ελληνική γλώσσα.
- Επίσης δεν κλίνονται στην Ελληνική.
- Αντίθετα ετυμολογούνται και ερμηνεύονται από τη Φοινικική: **το άλφα** από **το aleph** (= βόδι), **το βήτα** από **το bet** (= σπίτι), το γάμα από **το gaml** (= καμήλα), **το δέλτα** από **delt** (= πόρτα, το θυρόφυλλο), **το έψιλον** **he**, το πέμπτο γράμμα **waw**(=γάντζος) ήταν το δίγαμμα, το έκτο **zai**(=δεν ξέρουμε τι σημαίνει) ήταν το ζήτα, **το ήτα** από **το het**(=τοίχος, περίφραξη), **το θήτα** από **το tet**(=δεν ξέρουμε τι σημαίνει), **το γιώτα** από **το yod**(=χέρι), **το κάππα** από **το kaf**(=παλάμη), **το λάμδα** από **το lamd**(=δεν ξέρουμε τι σημαίνει), **το μι** από **το mem**(=νερό), **το νι** από **το nun**(=ψάρι), **το όμικρον** από **το ayin**(=μάτι), **το ρο** από **το rosh**(=κεφάλι) κλπ.
- Οι Έλληνες χρειάστηκε να δημιουργήσουν και κάποια νέα γράμματα για σύμφωνα που δεν υπήρχαν στα φοινικικά: **Φ, Χ, Ψ**. Το **Φ** και το **Χ** αντιστοιχούσαν στην προφορά, στα αρχαία ελληνικά, σε [ph], [kh]. Σε ορισμένα ελληνικά αλφάβητα δεν εμφανίζονται τα Φ, Χ, Ψ αλλά στη θέση τους βρίσκουμε ΠΗ, ΚΗ, ΠΣ.
- Η κατεύθυνση της γραφής. Οι Έλληνες αρχικά έγραφαν από τα δεξιά προς τα αριστερά, «επί τα λαιά», δηλαδή όπως ακριβώς οι Φοίνικες.

Α	Α	Ⲁ	Ι	ϕ	ϙ
Β	Β	Ⲃ	Κ	Ϙ	ϙ
Γ	Γ	Ⲅ	Λ	ϙ	ϙ
Δ	Δ	Ⲇ	Μ	ϙ	ϙ
Ε	Ε	Ⲉ	Ν		ϙ
Ζ	Ζ	Ⲋ	Ξ		ϙ
Η	Ζ	Ⲍ	Ο		ϙ
Θ	Η	Ⲏ	Π		ϙ
⊕	Θ	Ⲑ	Μ		ϙ

Φοινικικό αλφάβητο – ελληνικό αλφάβητο

Αρχαίοι μύθοι σχετικά με την προέλευση

Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν διάφορους μύθους για το ποιος δημιούργησε το πρώτο αλφάβητο.

Ο Αισχύλος αναφέρει ότι αυτός που έδωσε πρώτος τα γράμματα στους ανθρώπους ήταν ο Προμηθέας, ωστόσο ο Ευριπίδης υποστηρίζει με τη δική του γνώμη ότι ο Παλαμήδης επινόησε το αλφάβητο σε αντίθεση με τον Λουκιανό ο οποίος στη *Δίκη συμφώνων* προσδίδει στον Παλαμήδη την επινόηση μερικών μόνο από τα γράμματα του αλφαβήτου, ενώ για τα υπόλοιπα αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στον Κάδμο και τον Σιμωνίδα.

Στον Κάδμο και τους Φοίνικες που ήρθαν μαζί του αναφέρεται και ο Ηρόδοτος, οι οποίοι όταν εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα δίδαξαν τα γράμματα, που, όπως νομίζει, ήταν ως τότε άγνωστα στους Έλληνες.

Ο Πλούταρχος και ο Διόδωρος Σικελιώτης δίνουν την πατρότητα του αλφαβήτου στις εννέα Μούσες, ενώ ο τελευταίος υποστηρίζει ότι οι Φοίνικες απλά μετέθεσαν τους τύπους των γραμμάτων σ' αυτό που σήμερα αποκαλούμε *φοινίκια* που στην αρχή και πριν τα γνωρίσουν οι Φοίνικες τα γράμματα αυτά ήδη αποκαλούνταν από τους Έλληνες *πελασγικά*.

Ο μαθητής του Αλέξανδρου Πολυίστωρα, Υγίνος, σε ένα έργο του σημειώνει ότι οι τρεις Μοίρες δημιούργησαν τα πέντε πρώτα φωνήεντα και τα γράμματα Β και Τ, ενώ ο Παλαμήδης εφηύρε τα υπόλοιπα έντεκα σύμφωνα. Αυτό κατά τον Υγίνο ήταν το Πελασγικό αλφάβητο το οποίο ο Ερμής δίνοντάς του την σημερινή μορφή του θα το μεταφέρει από την Ελλάδα στην Αίγυπτο, ενώ αργότερα ο Κάδμος θα το επαναφέρει πίσω στην Βοιωτία. Τότε, κατά τον Υγίνο, ο Εύανδρος από την Αρκαδία, ο οικιστής του Παλατίνου λόφου στη Ρώμη, θα το εισάγει στην Ιταλία.

Η ιστορία και η εξέλιξη του αλφάβητου και των γραμμάτων

Μέσα στον 7ο π.Χ. αι. όλες οι ελληνικές πόλεις-κράτη είχαν ήδη διαμορφώσει και χρησιμοποιούσαν η καθεμιά το δικό της αλφάβητο με κατά τόπους ιδιομορφίες. Ήταν βασισμένα αρχικά στα 22 γράμματα του φοινικικού αλφαβήτου, έχοντας εξαίρεση το γράμμα "σαμέχ", που το αντίστοιχο ελληνικό γράμμα Ξ έλειπε από πολλά αλφάβητα. Όλα τα αλφάβητα επίσης περιείχαν το επιπλέον γράμμα Υ, που δήλωνε τα φωνήεντα /υ, υ:/.

Από τον 5ο αιώνα το ιωνικό αλφάβητο, επειδή είχε αποδώσει καλύτερα από όλα τα άλλα τους φθόγγους της ελληνικής, άρχισε να επιβάλλεται στις διάφορες πόλεις.

Το πληρέστερο αλφάβητο, με 24 γράμματα, ήταν το ιωνικό αλφάβητο της Μιλήτου, που εισήχθη επίσημα στην Αθήνα λίγο μετά τη λήξη του Πελοποννησιακού Πολέμου, το 403-402 π.Χ., επί επωνύμου άρχοντος Ευκλείδου εξ ου και ευκλείδειο αλφάβητο. Το παράδειγμα της Αθήνας ακολουθούν σύντομα πολλές ελληνικές πόλεις και έτσι μέσα στο πρώτο ήμισυ του 4ου αιώνα π.Χ. το ιωνικό αλφάβητο επιβάλλεται ως

πανελλήνιο, εκτοπίζοντας τα αρχαϊκά επιχώρια αλφάβητα και κληροδοτείται στους Έλληνες διαχρονικά. **Αυτό το αλφάβητο χρησιμοποιούμε ως σήμερα.**

Το ιωνικό αλφάβητο της Μιλήτου παρά την πληρότητά του δεν διατήρησε δύο γράμματα της αρχαιοτάτης ελληνικής: το F (δίγαμμα) και το Φ / 4 (κόππα). Το δίγαμμα προφερόταν όπως προφέρεται σήμερα το β ή το υ σε λέξεις όπως αύριο. Το κόππα προφερόταν όπως το σημερινό κάπα πριν από ο και ου (το υπερωικό). Με όλες αυτές τις τροποποιήσεις, προσθήκες και καταργήσεις, από τα 22 γράμματα του φοινικικού συστήματος καταλήξαμε στα 24 γνωστά γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου.

Οι ηχητικές αξίες ορισμένων γραμμάτων στη Νέα Ελληνική διαφέρουν από εκείνες της Αρχαίας Ελληνικής, λόγω των ενδιάμεσων φωνολογικών αλλαγών. Στην πολυτονική ορθογραφία, τα γράμματα των φωνηέντων μπορεί να συνδυάζονται με διάφορα διακριτικά σημεία, όπως τόνους, πνεύματα, την κορωνίδα και την υπογεγραμμένη. Από τη δεκαετία του 1980, και για όλες τις συνήθεις εφαρμογές, αυτό το σύστημα έχει απλοποιηθεί στο λεγόμενο μονοτονικό.

Στη σημερινή φιλολογία γίνεται και μια βασική διαίρεση σε τέσσερις τύπους αλφαβήτων με το κριτήριο του πώς γράφονταν τα άηχα δασέα /p^h, t^h, k^h/ καθώς και τα συμπλέγματα /ps, ks/ (δηλαδή οι φθόγγοι που στην κλασική ορθογραφία συναντώνται σαν "Φ, Θ, Χ, Ψ, Ξ"). Κατά παράδοση, οι τέσσερις τύποι αυτοί αναφέρονται και ως "πράσινα", "κόκκινα", "ανοιχτό μπλε" και "σκούρο μπλε" αλφάβητα, ορολογία που προέρχεται από το χρωμάτισμα ενός χάρτη που συμπεριέλαβε ο Άντολφ Κίρχοφ σε βιβλίο του το 1867, και με το οποίο πρώτος εισήγαγε τη διαίρεση αυτή.

Κατά τον Κίρχοφ, τα "πράσινα" ή νότια αλφάβητα είναι αυτά που συναντώνται στην Κρήτη και σε μερικά νησιά του νοτίου Αιγαίου, όπως η Θήρα, η Μήλος και η Ανάφη. Είναι τα πιο συντηρητικά αλφάβητα, εφόσον δεν έχουν κανένα επιπλέον γράμμα πέρα από αυτά της φοινικικής για να δηλώνουν τα εν λόγω σύμφωνα.

Αρχαϊκή γραφή σε επιτύμβια πλάκα της Θήρας.

Δείχνει το "KH" στη θέση του "X", και το "M" στη θέση του "Σ". Περιέχει τα εξής ονόματα: PEKMANOP (Ρηξάνωρ), APKHAΓETAM (Άρχαγέτας), ΠPOKΛHM (Πρόκλης), KΛEAGOPAM (Κλεαγόρας), ΠEPAIEYM (Περαιεύς)

Τα λεγόμενα "κόκκινα" ή δυτικά αλφάβητα είναι αυτά που χρησιμοποιήθηκαν στη δυτική Πελοπόννησο καθώς και σε περιοχές της Στερεάς Ελλάδας, στην Εύβοια και

στη Θεσσαλία. Αυτά τα αλφάβητα έχουν ιδιαίτερη ιστορική σημασία γιατί Έλληνες από την Αχαΐα και την Εύβοια τα μετέφεραν στις αποικίες τους στην Ιταλία, όπου στη συνέχεια υιοθετήθηκαν ως βάση για το Λατινικό αλφάβητο. Αυτά τα αλφάβητα περιέχουν τα καινούρια γράμματα "Χ, Φ, Ψ". Όμως το "Χ" δεν δηλώνει το /k^h/ όπως στο κλασικό αλφάβητο, αλλά το /ks/, ακριβώς σαν το λατινικό Χ που προέρχεται από αυτό. Από την άλλη πλευρά, το "Ψ" δεν δηλώνει το /ps/, αλλά το /k^h/. Το αλφάβητο της Ευβοίας έχει επίσης ιδιαίτερο τύπο του "Γ" που μοιάζει με λατινικό "C", "Λ" που μοιάζει με λατινικό "L", και "Ρ" που μοιάζει με λατινικό "R".

Τα λεγόμενα "μπλε" ή ανατολικά αλφάβητα είναι αυτά που χρησιμοποιήθηκαν στην Αττική, στα περισσότερα νησιά του Αιγαίου, και στην Ιωνία. Αυτά τα αλφάβητα περιέχουν τα "Φ, Χ" με την ίδια αξία που έχουν και στο κλασικό αλφάβητο, δηλαδή τα /p^h, k^h/. Η διαφορά μεταξύ του "ανοιχτού" και του "σκούρου" τύπου είναι στη γραφή των συμπλεγμάτων /ps, ks/. Στο "σκούρο μπλε" αλφάβητο υπάρχουν ήδη και τα γράμματα "Ψ, Ξ", ενώ στο "ανοιχτό μπλε" αλφάβητο λείπουν, και γράφονται "ΠΣ", "ΚΣ" στη θέση τους. Το "ανοιχτό μπλε" αλφάβητο είναι αυτό της Αθήνας πριν το 403 π.Χ.

Στην Αθήνα, η φράση "Εδοξεν τῇ Βουλῇ καὶ τῷ Δήμῳ" γράφεται "ΕΔΟΧΣΕΝ ΤΕΙ ΒΟΛΕΙ ΚΑΙ ΤΟΙ ΔΕΜΟΙ" πριν την υιοθέτηση του κλασικού Ιωνικού αλφαβήτου το 403 π.Χ

Ένας ιδιαίτερα σημαντικός τύπος "σκούρου μπλε" αλφαβήτου ήταν αυτό που εξελίχθηκε στις πόλεις της Ιωνίας, όπως η Μίλητος και η Έφεσος. Εδώ έγιναν δυο περαιτέρω αλλαγές: το "Η" έχασε την πρωταρχική του λειτουργία να δηλώνει το σύμφωνο /h/, και αντί γι' αυτό χρησιμοποιήθηκε για το μακρύ φωνήεν /ε:/. Επίσης, προστέθηκε το καινούριο γράμμα Ω για να δηλώνει το μακρύ φωνήεν /ο:/. Έτσι ήταν ολοκληρωμένο το κλασικό ελληνικό αλφάβητο.

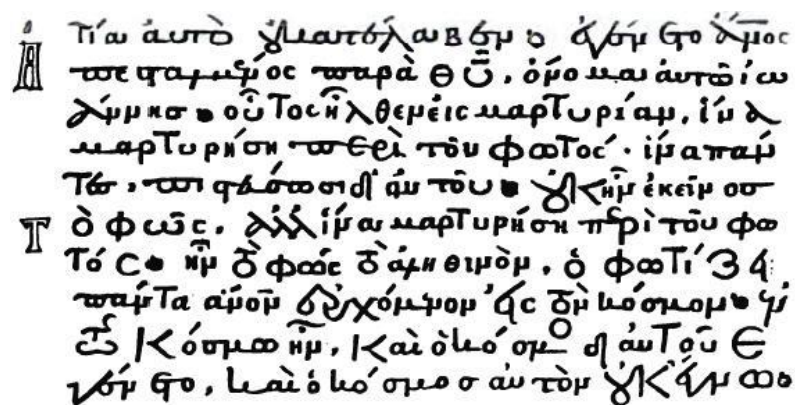
Η εξέλιξη των γραμμάτων

Το ελληνικό αλφάβητο δεν έκανε διάκριση ανάμεσα σε κεφαλαία και πεζά γράμματα. Η τελευταία αυτή διάκριση είναι επινοήση της σύγχρονης εποχής.

Κατά την αρχαιότητα, η παλαιότερη μορφή των γραμμάτων ήταν μεγαλογράμματη. Εκτός όμως από τις όρθιες ευθύγραμμες μορφές (κεφαλαία) που βρέθηκαν σε λίθινες επιγραφές και στην εγχάρακτη κεραμική, κατά την αρχαιότητα αναπτύχθηκαν και πιο εύκολες μορφές γραφής, προσαρμοσμένες για γράψιμο σε μαλακά υλικά. Τέτοιες μορφές γραφής έχουν διασωθεί κυρίως σε χειρόγραφα από πάπυρο, προερχόμενα από την Αίγυπτο, από την ελληνιστική περίοδο και εξής. Η αρχαία χειρογραφία ανέπτυξε δύο διαφορετικές μορφές γραψίματος:

- τη στρογγυλόσχημη γραφή, με προσεκτικά σχεδιασμένα, στρογγυλεμένα γράμματα όμοιου μεγέθους, η οποία χρησιμοποιήθηκε για προσεκτικά παραγόμενα λογοτεχνικά και θρησκευτικά χειρόγραφα
- την επισεισχυρμένη γραφή, για καθημερινή χρήση. Οι επισεισχυρμένες μορφές πλησίασαν το ύφος των μικρογράμματος μορφών, με επεκτάσεις προς τα πάνω και προς τα κάτω (ουρές), καθώς και με πολλές συνδετικές γραμμές και προσκολλήσεις μεταξύ των γραμμάτων.

Κατά τον 9ο και 10 αιώνα, οι στρογγυλόσχημοι χαρακτήρες αντικαταστάθηκαν από τη μικρογράμματος γραφή η οποία πιθανότατα εξελίχθηκε από την ανάγκη για γρήγορη και ευκολότερη επικοινωνία μέσω χειρόγραφων επιστολών, που ανάγκασε τη μορφή των γραμμάτων να προσαρμοστεί στην κίνηση της γραφής.

Ελληνική μικρογράμματος γραφή

Τα γράμματα και η σημασία τους

Το αλφάβητο ονομάστηκε άλφα – βήτα γιατί κατά τον Ευκλείδη το Α εξισούμενο με το “Έν” το οποίο δεν είναι όμως αριθμός αλλά η Άγνωστη Γενεσιουργός Δύναμη της Αρχής, ακολουθείται από το Β (βήτα), το οποίο ως αριθμός ισούται με το “δύο”. Το “δύο” όμως εκφράζει πάσα μορφή του γίνεσθαι στην Δημιουργία, από τα απειροελάχιστα ως τα μέγιστα. Επειδή όμως η ρευστή πορεία ενός “γίνεσθαι” και άγνωστη αρχή έχει και βεβαίως και άγνωστο τέλος, για τον λόγο αυτό τα 24 στοιχεία δεν ονομάστηκαν “άλφα-ωμέγιο” γιατί θα ήταν σαν να ορίζετο με τον τρόπο αυτό το πέρας (=τέλος) της Δημιουργίας, αλλά ονομάστηκαν αλφά-βητο, διότι το βήτα = γίνεσθαι όντως παραμένει ροϊκό (=ρευστό) και άγνωστο.

Επιπλέον, τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου χρησιμοποιούνται και στο ελληνικό σύστημα αρίθμησης π.χ. οι 24 ραψωδίες της Οδύσσειας αριθμούνται με τα μικρά γράμματα του αλφαβήτου, ενώ της Ιλιάδας με τα κεφαλαία. Το ελληνικό αλφάβητο χρησιμοποιείται ευρέως ως δεξαμενή συμβόλων για χρήση στις επιστήμες είτε ως διεθνώς καθιερωμένα σύμβολα (π.χ. π=3,14) είτε για κάθε πρόσφορη χρήση.

Ιδιαίτερα στην Αστρονομία το ελληνικό αλφάβητο χρησιμοποιείται για την αρίθμηση των αστείων, π.χ. ο άλφα Κενταύρου είναι ο φωτεινότερος αστέρας του αστερισμού του Κενταύρου, ενώ το ωμέγα είναι ο 24ος σε φωτεινότητα.

Επίλογος

Το ελληνικό αλφάβητο διαδόθηκε τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση και αποτελεί αναμφισβήτητα σπουδαίο επίτευγμα για τον πολιτισμό μας.

Πηγές

<https://el.wikipedia.org>

<https://www.maxmag.gr/politismos/i-istoria-toy-ellinikoy-alfavitoy/>

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/ag_history/browse.html?start=61

www.Academia.edu Προέλευση, εξέλιξη και διάδοση του ελληνικού αλφαβήτου, Βασίλειος Βερτουδάκης

<https://spacezilotes.wordpress.com/2012/12/04/alpha/>

<https://arxaiaellada.wordpress.com/HOME/>